

РЕЦЕНЗИЯ

За дисертационния труд на **ПАВЕЛ ВАЛЕНТИНОВ НИКОЛОВ** на тема: **„Отношението разум – чувства в епохата на Френското просвещение”** за присъждане на образователната и научна степен **„доктор”**. Професионално направление 2.3. Философия. Научна специалност: Социална философия. **Научен ръководител: доц.д-р Гергана Попова**

проф.дфн Иванка Стънова

I. Структуриране на дисертацията – административен ракурс

Дисертационният труд, представен за рецензиране от **докторант Павел Николов** тематично е насочен към един светъл период от биографията на човешката духовност. Векът на светлината и разума е времето на „сгъстената духовност” на перспективните позиции на просветените умове. Докторант Павел Николов се е заел със сложната задача да убеди читателя, че Френското Просвещение не е останало като хербаризиран факт от историята и миналото на философските идеи. Със своите емблематични представители, оформили сложността на философските, социалните, етическите, естетическите идеи чрез утвърдените във времето техни трудове, епохата на Просвещението, 18 век, и конкретно на Френското просвещение, се превръща в духовен и идеен кредитор за новите гледни точки и изследвания. Така класическото **рацио** неизбежно се сблъсква със своя набеден /не без основание!/ антипод- **чувствата**. **Обект на дисертационния труд на Павел Николов е изследването на отношението разум – чувства, доминантата на едното или другото или пък техният обясним баланс. Патосът на изследването е да се докаже, че двете понятия еднакво присъстват и се откриват доказателства в текстовете на философите.**

Дисертационният труд е разгърнат на 177 страници, в **увод, три глави, заключение и библиография**. **Авторефератът** практически и съдържателно е повторение на **увода** от основния текст и аотира съдържанието на дисертацията. В **самооценката за приносите** авторът е предложил четири приноса, **шест публикации** по темата на дисертацията

и *отговаря на минималните национални изисквания* за придобиване на степента „Доктор”.

II. Идеи, тези, анали и в дисертацията

Дисертационният текст е адресиран към водещи тези, теми и автори, формиращи особеностите на Френското просвещение. Затова **Увод** стегнато и кратко формулира параметрите на изследването. Дисертантът, посочвайки **значимостта** на Просвещението като незаобиколим в човешката история феномен, е един от малкото периоди, които сами са назовали себе си, превръщайки се по този начин в оригинален културен, духовен и ценностен процес. **Мотивите** за избор на темата, в известен смисъл, следват по-ранен интерес на автора, анализирайки естетиката на Дени Дидро. Но очевидно към мотивиращите автори може да се добави и Бауман, особено „Диалектика на Просвещението” на Адорно и Хоркхаймер, застъпващи спорни тези относно деструктивното влияние на Френското просвещение. По-съществени са непосредствените текстове на осемте емблематични мислители - философите от Френското просвещение, издигайки разума на пиедестал и безпрекословно, но не и за сметка на чувствата. Но очевидно интересът се е разпрострял до много повече автори. Плеядата от мислители оформят концептуалната рамка на Френското просвещение. То е **основен обект** на изследването, а **предметът** на изследване се явяват философските идеи, **свързани с разума и чувствата** в епохата на Френското просвещение. Авторът, за да защити и докаже **четирите хипотези** на изследването, формулира **трите глави** на изследването, тематично обвързани с изследването на отношението разум – чувства.

Първа глава „Поглед върху Френското просвещение. Кратка феноменология на чувствеността в модерната епоха – от Хюм и Лок до Ницше и Фойербах” синтезира **основен компонент**, формулиран от Николов. Това е представянето на отношението разум-чувства както в изследванията на френските философи, така и на **проблемни тези**, свързани с Френското просвещение касаещи философията на Френското просвещение. Тук се анализират тези от книгата на Теодор Адорно и Макс Хоркхаймер, както и на Зигмунт Бауман. Коментира се тезата за деструктивния ракурс към Просвещението, изпълнил провокативната роля на създател, манипулатор и аргумент в полза на положения, създаващи

доминанти в практиката на модерността – възможно тълкуване на модерността, поява на репресивни структури и механизми, на негативизъм и смислови ограничения. Тук, на основание на някои тези от философията на Просвещението, се извеждат заключения, положения и смисли. Николов коментира тезата /Адорно и Хоркхаймер/ за появата на нацистките лагери като възможно следствие от типа рационалност, развита в епохата на Просвещението. Вероятно по-адекватна и навременна е алтернативната теза, която също се среща в “Диалектика на Просвещението” - „Просвещението трябва да си спомни за самото себе си“. Проблемът се корени в това, че културата е „отпаднала“ от автентичните просветителски възгледи, което очертава търсения проблем предимно в практиката, а не в теорията. Все пак преобладаващият дискурс в концепцията на Адорно и Хоркхаймер остава първият, тоест за културния регрес, произлизащ директно от прогреса, “наложен” от Просвещението. Тезата за Просвещението, формулирана от Адорно и Хоркхаймер, може да се синтезира до следното. В процеса на израстването си като духовен колос, Просвещението същевременно се е самоунищожавало, създавайки тези, които провокират проблемни интерпретации. В тази глава се коментира доминиращата теза за Просвещението, че преобладава господството на разума, но въпреки това неговият контрапункт не е тотално стъпкан и унищожен. Главата обхваща състоянието на чувствата и страстите и понятията, които оформят цялостната картина на Просвещението. Авторът представя и съгъстена феноменология на чувствеността в модерната епоха – от Хюм и Лок, през Ламетри, Волтер, Холбах, Паскал, Русо, Хелвеций, Монтескьо и Дидро, до Ницше и Фойербах. Търсейки доказателство на своите хипотези, Николов ни запознава и с препратките с други философи, които са в духовна връзка с Френското просвещение.

Ако първа глава представя и съгъства характеристиките на *чувствеността* във Френското *просвещение*, освен коментираните *тези на Бауман, Адорно и Хоркхаймер, клонящи по-скоро към търсенето на регреса, деструкцията*, *Втора глава „Философски идеи, гравитиращи между разума и чувствата в периода на Френското просвещение“* представя синтетична, но панорамна картина на философските идеи на просвещението. Тази собствено философска глава представлява обзор на френската философия от осемнадесети век, като се анализират произведенията на различни представители от периода като

Монтескьо, Волтер, Хелвеций, Холбах, Русо, Ламетри и Дидро. Николов аргументира защо редом с френските философи включва и част от идеите на философи като Хюм, Лок, Монтен, Аквински и Августин. Тази глава особено силно е свързана с намерението на автора да защити и докаже *първата хипотеза* на изследването си. Според нея съществува *равновесие между разума и чувствата във Френското просвещение* и затова теориите, които твърдят, че в тази епоха съществува култ към разума, който отрича чувствата и страстите, провокират съмнение. Николов се стреми да представи аргументи, извлечени от текстовете на анализирания френски философи, които оправдават преодоляването на подобни крайни възгледи, свързани с Френското просвещение и на техен фон предлага една далеч по-умерена теоретична позиция, която настоява, че авторите от посочения период *наблягат на значимостта както на разума, така и на чувствата*, без да обосновават необходимостта от доминация на разума над чувствата.

Несъмнено не би трябвало да се абсолютизира доминантата на разума като силно набедена детерминанта във Френското Просвещение. Още повече, че преди това е било времето на френските моралисти Монтен, Паскал, Лабрюер, Ларошфуко, акцентирайки върху моралните измерения на човешкия живот. А те се ръководят както от разума, така и от палитрата от чувства. Френските моралисти оформят моралния и емоционалния ракурс към човека и обществото. И те, като предвестник на Френското просвещение, са силен аргумент и доказателство на хипотезата на Николов. Неслучайно той отдава необходимото внимание на Мишел Монтен – човекът, превърнал есето във философски значим факт. Но споделям обобщаващото изречение на Жан Жак Русо, цитирано и в съгласие от Павел Николов: „каквото и да казват моралистите, човешкият разум дължи много на страстите, които по общо признание също му дължат много: именно от тяхната дейност нашият разум се усъвършенства”.

Трета глава „Просвещението като етос. Двамата дискурса в историята. Просвещението през Античността, Средновековието и Ренесанса” представя статусът на просветителската идея през историята на обществото, философията и културата. Авторът намира елементи и тези в различните учения и ги свързва със съдържателната тежест на идеята за просветеността.

III. Оценка на дисертационния труд

1. Дисертационният труд на Павел Николов е посветен на **интересна и перспективна тема**, тръгваща от Френското просвещение, но с несъмнен творчески заряд и за следващите епохи. Самият ѝ избор заслужава адмирации.

2. Дисертантът е представил и в процеса на развитието на текста обосновал тезата, че **съществува равновесие между чувства и разум** в текстовете, свързани с авторите от Френското просвещение. Зачитавайки равнопоставеността в отношението между разум и чувства, Николов застава зад перспективния баланс между двете, **влизайки в дискусия с екстремни и регресивни тези** като следствие от различно интерпретирана или липсваща убедителна аргументация в текстовете на философите.

3. Другите три хипотези са получили подходяща, макар и по-кратка защита. Съществено е, че дисертантът представя обзор на **вариантите на просветителската теза**, проследявайки в историята на философските и духовни учения формите на проявление, начините на интерпретация и тежестта на хуманния конструкт.

4. Дисертантът се е постарал да защити научните си намерения и да представи един наистина светъл образ на Френското просвещение.

5. Но телеграфното представяне на философията на френските автори, оставя впечатление да една прибързаност, непълнота и недовършеност. Текстът на дисертацията е кратичък и разбивката на малки параграфи едновременно го прави четивен, но и анотативен.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Независимо от направените забележки, пред нас е изследване, белязано с интерес и внимание към философския статус на Френското просвещение. Дисертационният текст на Павел Николов отразява както интереса на автора към идеите на Френското просвещение, така и в по-конкретен аспект развитието и защитата на тезата за равновесието, балансът между разум и чувства. На основание на изградената структура и развитие на авторовите тези, перспективната и актуална първа хипотеза, гласувам с ДА присъждането на образователната и научна степен „доктор” на ПАВЕЛ ВАЛЕНТИНОВ НИКОЛОВ, представил дисертационен текст на тема: „Отношението разум – чувства в епохата на Френското просвещение”. Професионално направление 2.3. Философия. Научна специалност: Социална философия. Научен ръководител: доц.д-р Гергана Попова

Април 2025

проф.дфн Иванка Стънова

”

”

.

REVIEW

of the dissertation of **PAVEL VELENTINOV NIKOLOV** on the topic: **The Relation between Reason and Sentiments in the Age of the French Enlightenment**. The dissertation was submitted for awarding the educational and academic degree of “Doctor”. Professional area: 2.3. Philosophy. Scientific specialty: Social Philosophy. **Scientific supervisor: Assoc. Prof. Gergana Popova, PhD.**

Professor, Ivanka Stapova, DSc

I. Structure of the Dissertation: An Administrative Assessment

The dissertation thesis submitted by **doctoral student Pavel Nikolov** is thematically focused on a brilliant age in the history of the human spirit. The age of enlightenment and reason was a time of “intensified spirituality” in the perspectival stances of enlightened minds. The doctoral student Pavel Nikolov has undertaken the complex task of convincing the reader that the French Enlightenment has not remained a dry fact in the history of philosophical ideas. Its emblematic representatives, who defined the complexity of philosophical, social, ethical, and aesthetic ideas through works that have stood the test of time, made of the 18th-century Enlightenment, and specifically the French Enlightenment, a source of ideas for new perspectives and investigations. Thus, the classical “ratio” inevitably comes up against its alleged (not without some justification) antipode: sentiment. ***The subject of Pavel Nikolov’s thesis is the relation between reason and sentiment, the prevalence of either over the other or their understandable balance. The emphasis of the work is to***

demonstrate that the two concepts are equally present and discussed in the texts of the respective philosophers.

The dissertation, which comprises 177 pages, consists of **an introduction, three chapters, a conclusion, and a bibliography**. The **Self-review** practically and in content repeats the introduction in the main body of the work and offers an annotation of the dissertation's contents. In the self-assessment of contributions, the author has proposed four such and listed **six of his publications** on the topic of the dissertation. Thus, he meets the **minimal national requirements** for acquiring the degree "Doctor".

II. Ideas, Theses, Historical References in the Dissertation

The text of the dissertation addresses the main theses, themes and authors that define the particularities of the French Enlightenment. The **Introduction** concisely formulates the parameters of the study. Here, the author points out the significance of the Enlightenment as an essential factor in human history and as one of the few periods that, having chosen their own name themselves, defined themselves as an original cultural, spiritual and value-building process. The **motivation** for the choice of topic is in line with the author's earlier interest in the aesthetics of Denis Diderot. But one may apparently add Zygmunt Bauman to the list of motivating authors, as well as, and especially, *Dialectic of the Enlightenment* by Adorno and Horkheimer, a work in which they presented some disputable thoughts about the destructive impact of the French Enlightenment. More significant in this list are the texts of the eight emblematic thinkers of the French Enlightenment, who placed reason on a pedestal of indisputability but not to the detriment of sentiment. Obviously Nikolov's interests extend to other authors as well. A constellation of thinkers have shaped the conceptual framework of the French Enlightenment. It is a basic **subject** of Nikolov's study, while the **topic** is the

philosophical ideas *on reason and sentiment in the age of the French Enlightenment*. In order to argue and demonstrate the *four hypotheses* of the study, the author has formulated the *three chapters* of the dissertation, which are thematically devoted to the relationship between reason and sentiment

The first chapter, entitled “*A View of the French Enlightenment. A Brief Phenomenology of Sensibility in the Modern Age: From Hume and Locke to Nietzsche and Feuerbach*”, sums up the basic component formulated by Nikolov. He presents the relationship between reason and sentiment both in the works of the French philosophers themselves and in various discussions on the *problematic theses* related to the French Enlightenment and its philosophy. Here he analyzes perspectives contained in the work of Theodor Adorno and Max Horkheimer, as well as the views of Zygmunt Bauman. He comments on the thesis regarding the destructive aspect of the Enlightenment, which is alleged to have played the provocative role of creator, manipulator and argument in support of stances that establish dominants in the practice of modernity – a possible interpretation of modernity, the emergence of repressive structures and mechanisms, of negativism and constrained meaning. On the basis of certain theses of Enlightenment philosophy, Nikolov formulates conclusions, principles and meanings. He comments on the view (Adorno and Horkheimer) regarding the creation of Nazi concentration camps as a possible consequence of the type of rationality that was developed in the Age of Enlightenment. A more adequate and topical view, which is also to be found in *Dialectic of Enlightenment*, is that, “the Enlightenment must remember itself”. The issue is rooted in the fact that culture has fallen away from the authentic Enlightenment views, which suggests the problem is mainly related to practice, not theory. Nevertheless, the prevalent discourse in Adorno and Horkheimer’s conception remains the one that talks about cultural regress as stemming directly from the progress that Enlightenment “imposes”. Adorno and Horkheimer’s idea about the

Enlightenment can be summarized thus: in the course of its colossal spiritual growth, the Enlightenment has concurrently destroyed itself by producing ideas that provoke problematic interpretations. In this chapter, the author comments on the prevalent Enlightenment idea of the domination of reason, arguing that the opposite of reason has not been completely suppressed and eliminated. The chapter covers the state of feelings and passions, and the concepts that build the full picture of the Enlightenment. The author also offers a concise phenomenology of sensibility in the modern age – ranging from Hume and Locke, through La Mettrie, Holbach, Pascal, Rousseau, Helvetius, Montesquieu and Diderot, and to Nietzsche and Feuerbach. In seeking proofs of his hypotheses, Nikolov refers to additional philosophers that have an intellectual connection with the French Enlightenment.

Whereas the first chapter gives a condensed presentation of sensibility as treated of in the French enlightenment, including the theses of Bauman, Adorno and Horkheimer, which tend to seek mostly its regressive and destructive aspects, the ***second chapter, entitled “Philosophical Ideas Gravitating between Reason and Sentiment in the Time of the French Enlightenment”***, presents a concise but broad picture of the philosophical ideas of the Enlightenment. This specifically philosophical chapter offers an overview of French 18th-century philosophy, analyzing the works of various outstanding figures of the period, such as ***Montesquieu, Voltaire, Helvetius, Holbach, Rousseau, La Mettrie and Diderot***. Nikolov explains why, alongside the French philosophers, he has included ideas of philosophers like Hume, Locke, Montaigne, Thomas of Aquinas and Augustine. This chapter is strongly relevant to the author’s intention to defend and prove the ***first hypothesis*** of his study, namely, that ***reason and sentiment are balanced out in the French Enlightenment*** and hence the theories that claim that this was a time when reason had cult status and feelings and passions were denied, is doubtful. Nikolov strives to present arguments drawn from the texts of the French philosophers – references that justify the surmounting of such extreme views

about the French Enlightenment; against this backdrop, the author offers a more moderate theoretical stance, insisting that the thinkers of this period ***emphasized the significance of reason and sentiment alike***, without grounding the need for reason to dominate over sentiment.

The domination of reason should certainly not be absolutized as a supposed determinant in the French Enlightenment. All the more so as this age was preceded by the time of the French moralists Montaigne, Pascal, La Bruyère, La Rochefoucauld, who emphasized the moral dimensions of human life. These thinkers referred both to reason and to a range of sentiments. The French moralists determined the moral and emotional perspective on humans and society. As forerunners of the French Enlightenment, they provide a strong argument in support of Nikolov's hypothesis. It is not coincidental that he devotes the necessary attention to Michel de Montaigne, the thinker who made of the essay a philosophically significant genre. But I agree with Jean Jacques Rousseau's generalization, quoted approvingly by Pavel Nikolov, that "whatever the moralists may say, human reason owes much to the passions, which are generally recognized as owing much to reason: it is namely through their action that our reason perfects itself". ***The third chapter, entitled "Enlightenment as an Ethos. The Two Discourses in History. Enlightenment during Antiquity, the Middle Ages and the Renaissance"***, presents the state of the notion of enlightenment throughout the history of society, philosophy and culture. The author discovers elements and theses in various doctrines and relates them to the core of the notion of being enlightened.

III. Assessment of the Dissertation

1. Pavel Nikolov's dissertation is devoted to an ***interesting and fruitful topic***, which starts with the French Enlightenment but has an undoubted creative force in the following ages as well. The very choice of this topic is worthy of admiration.

2. The author of the dissertation has presented and, in the course of text, grounded the thesis that ***there is a balance between sentiment and reason*** in the texts of French Enlightenment authors. In defending the status of equality between reason and sentiment, Nikolov takes a stand in favor of this balance and ***engages in discussion with the extreme and regressive views*** which he sees as based on variously interpreted, or lacking, argumentations found in the texts of the philosophers in question.

3. The other three hypotheses have been defended appropriately, albeit more briefly. The essential feature is that the author has offered an overview of the ***variants of the Enlightenment thesis***, tracing the forms of manifestation, the modes of interpretation, and the significance of this humane construct.

4. The author of the dissertation has striven to defend his scientific goals and to present a truly lofty image of the French Enlightenment.

5. But the rather brief presentation of the philosophy of the French authors leaves an impression of haste and incompleteness. The text of the dissertation is somewhat short, and its division into small paragraphs makes it readable but seemingly annotative.

CONCLUSION

Regardless of my remarks, we have before us a study informed by interest and attention to the philosophical status of the French Enlightenment. Pavel Nikolov's dissertation reflects the author's interest in the ideas of the French Enlightenment and, more specifically, defends the thesis regarding the balance between reason and sentiment. Based on the structure and unfolding of the author's views, the promising and topical first hypothesis, I

vote YES to awarding the educational and academic degree “Doctor” to PAVEL VALENTINOV NIKOLOV, who has presented a dissertation thesis on “The Relation between Reason and Sentiments in the Age of the French Enlightenment”. Professional area: 2.3. Philosophy. Scientific specialty: Social Philosophy. Scientific supervisor: Assoc. Prof. Gergana Popova, PhD.

April 2025

Prof. Ivanka Stapova, DSc.